

УДК 664:338.439

Пономарьова М.С.
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний аграрний університет
імені В.В. Докучаєва

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

STATUS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY NATIONAL AND REGIONAL DIMENSION

АНОТАЦІЯ

Задоволення внутрішніх потреб громадян та потреб зовнішньої торгівлі в основних продуктах харчування та його переробки є головним завданням безпеки суспільства. Визначення стану, проблем та перспектив розвитку харчової промисловості країни несе мету збереження національної та регіональної безпеки.

Ключові слова: харчова промисловість, галузі харчової промисловості, виробництво продукції харчові продукти, безпека.

АННОТАЦИЯ

Удовлетворения внутренних потребностей граждан и потребностей внешней торговли в основных продуктах питания и его переработки является главной задачей безопасности общества. Определение состояния, проблем и перспектив развития пищевой промышленности страны несет цель сохранения национальной и региональной безопасности.

Ключевые слова: пищевая промышленность, отрасли пищевой промышленности, производство продукции, пищевые продукты, безопасность.

ANNOTATION

Meet the domestic needs of citizens and the needs of foreign trade in basic food products and processing is the main task of the security companies. The definition of status, problems and prospects of development of food industry of the country shall be the goal of preserving national and regional security.

Keywords: food industry, food industry, production of goods, food, safety.

Постановка проблеми. Як внутрішньо, так зовнішньоекономічні зв'язки в системі АПК посідають значне місце в економічній діяльності України і є одним з істотних факторів впливу на структуру й ефективність розвитку аграрного комплексу [1]. Стратегічним пріоритетом країни на тлі трансформації агропромислового комплексу є забезпечення продовольчої безпеки її суспільства, що в свою чергу є задоволенням внутрішніх потреб громадян та потреб зовнішньої торгівлі в основних продуктах харчування та його переробки. Харчова промисловість виробляє майже третю частину національного доходу. Відомо, що саме якість та обсяг продуктів харчування істотно впливає на рівень життя людини, а й на саму безпеку нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основне завдання сільського господарства це забезпечення інтенсивного розвитку та підвищення ефективності всіх його галузей з метою збільшення виробництва і поліпшення якості продукції, більш повне задоволення потреб населення в продуктах харчування і промисловості в сировині. Виробництво продовольства –

основа існування будь-якого суспільства. Сільськогосподарське виробництво – основа всього економічного, соціального і політичного життя України. Більше половини вартості виробленої продукції сільське господарство реалізує у вигляді сировини, майже четверта частина іде безпосередньо у фонд споживання, тобто використовується як продовольство.

Формування цілей статті. Ціллю статті є визначення стану, проблем та перспектив розвитку харчової промисловості країни в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галуззю легкої промисловості, що вивчає сукупність виробництв продуктів харчування як у готовому вигляді так і у напівфабрикатів є харчова промисловість, яка як галузь індустріального виробництва почала формуватися в Україні на початку XIX ст.

На базі різноманітних технологічних процесів харчова промисловість може виготовляти продовольчі товари з якісно новими споживачькими властивостями. За рахунок збалансованого вмісту корисних речовин в продуктах харчування, екологічної чистоти, бажаного асортименту та якості, підвищення термінів придатності за рахунок спеціальної обробки та упаковки повинні забезпечувати умови для нормального фізичного та розумового розвитку людини, задоволення його потреб у смаку та різноманітній їжі.

Економічна діяльність, пов'язана із сільським господарством, була, є і залишиться фундаментальною основою суспільного виробництва України.

У системі агропромислового комплексу харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством як провайдером сировини і з торгівлею. Головним завданням харчової промисловості є виробництво продуктів харчування та їх безпосередньо задовольняють потреби населення. До її складу менше ніж півсотні галузей, асортимент виробленої продукції включає більш ніж трьох тисяч найменувань. Основними галузями, які використовують продукцію рослинництва в Україні, є борошномельна, олійно-жирова, цукрова, плодоовочева. Тваринницьку сировину переробляють м'ясна, молочна та рибна галузі (рис. 1).

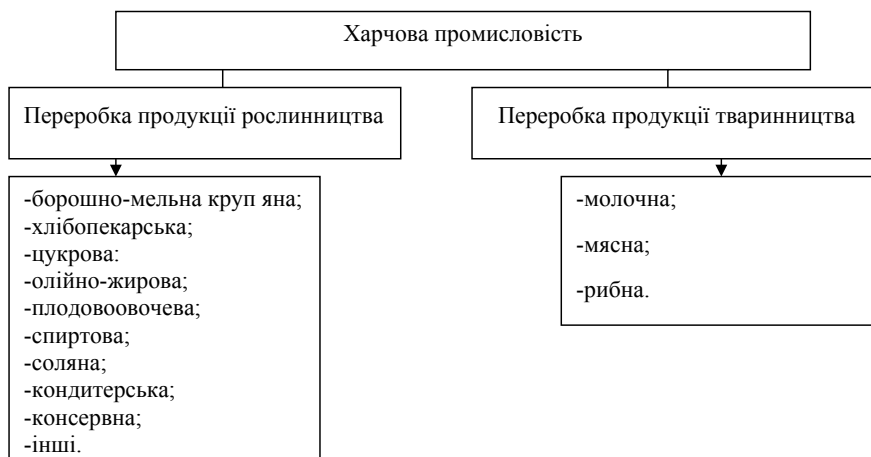

Рис. 1. Основні галузі харчової промисловості країни

Підприємства галузі переважно переробляють сільськогосподарську сировину, а також видобувають кухонну сіль, мінеральні води. Галузі, які виготовляють готову продукцію: цукрова, кондитерська, макаронна, молокопереробна, хлібопекарська, плодовоовочевоконсервна, пивоварна, молочна, сироробна, виноробна, рибоконсервна, тютюнова. Галузі, які виготовляють вироби для подальшої обробки: борошно-мельна, м'ясна, рибна, овочева, молочна, круп'яна, крохмале-патокова.

Харчова промисловість має тісні зв'язки із сільським господарством, тому що не лише використовує сировину, а й постачає тваринництву комбікорми. Характерною особливістю галузі є

збільшення частки сільськогосподарської продукції, що проходить промислову переробку. Виробничі особливості харчової промисловості зумовлюють те, що визначальну роль у розміщенні підприємств галузі має сировина і споживач.

При аналізі рисунку 2 структури обсягу реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2015 бачимо, що найбільшу частку займає переробна промисловість – 64,1 %, на другому місці - постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (23,9 %) та третє місце належить – виробництву харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (22,4 %). Останнім часом кількість підприємств харчової промисловості почала зменшуватися, проте обсяги реалізованої промислової продукції зросли в двічі. (таблиця 1). Вони створюються поблизу джерел сировини, у колективних і фермерських господарствах. Зараз в Україні промислове виробництво харчових продуктів здійснює 5502 промислових підприємств, де зайнято 2,9 мільйони осіб. Засобом промислової обробки до потрібної споживачам якості доводиться більша частина сільськогосподарської продукції. На базі різноманітних технологічних процесів харчова промисловість може

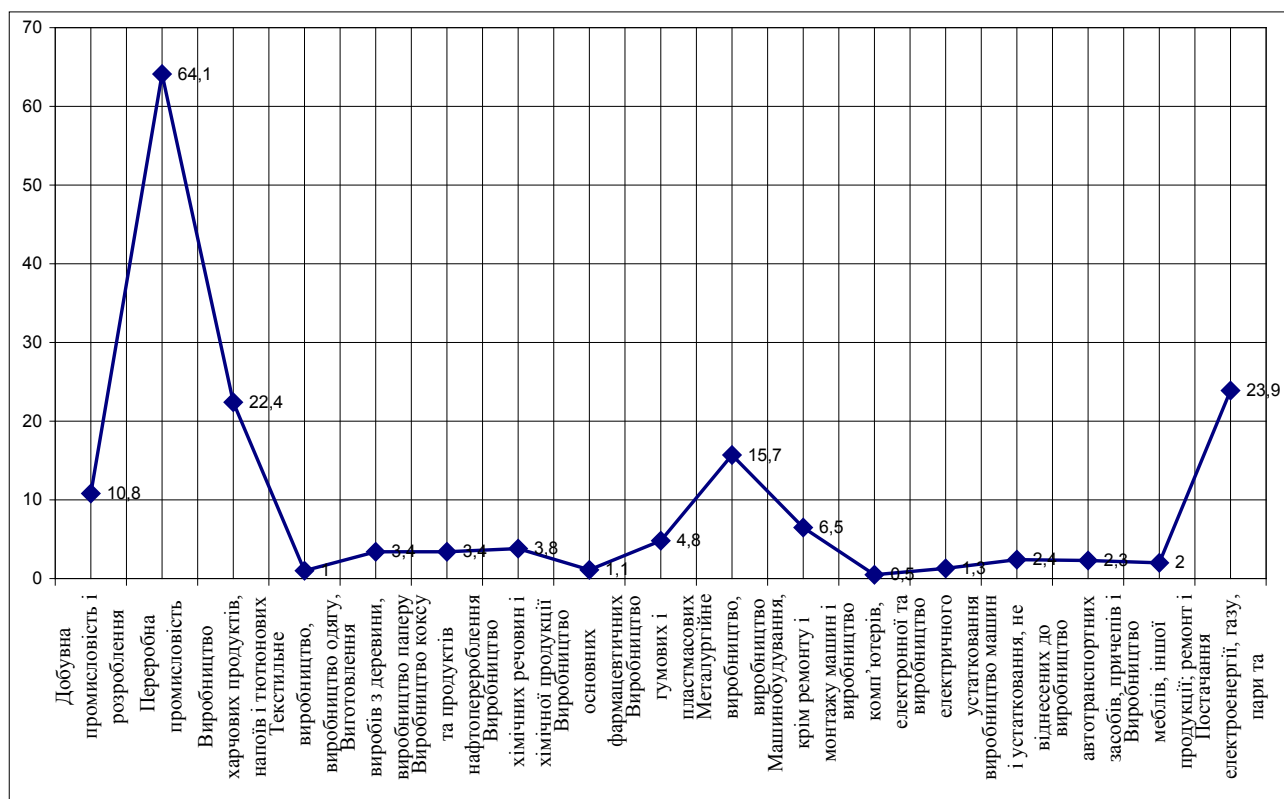

Рис. 2. Структура обсягу реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2015 р.

виготовляти продовольчі товари з якісно новими споживацькими властивостями. За рахунок збалансованого вмісту корисних речовин в продуктах харчування, екологічної чистоти, бажаного асортименту та якості, підвищення термінів придатності за рахунок спеціальної обробки та упаковки повинні забезпечувати умови для нормального фізичного та розумового розвитку людини, задоволення його потреб у смаку та різноманітній їжі.

Важливе місце у комплексі харчової індустрії посідає цукрова промисловість. В Україні сформувався один з найбільших у світі районів виробництва і переробки цукрових буряків. Олійно-жирова промисловість виробляє і переробляє рослинні жири та пов'язані з ними продукти. Близько 90 % олії отримують із соняшнику. З 1 кг насіння можна отримати близько 400 г олії. Зернопродуктовий комплекс – це система взаємопов'язаних спеціалізованих галузей і виробництв, зайнятих вирощуванням зернових і бобових культур, заготівлею, переробкою зерна та реалізацією кінцевої продукції. Він включає сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на вирощуванні продовольчого і фуражного зерна; елеваторно-складське господарство, підприємства борошномельно-круп'яної, комбікормової, макаронної та хлібопекарної промисловості, а також підприємства, що виробляють із зерна харчові концентрати, крохмаль, спирт, пиво; роздрібну торгівлю хлібом.

Основна ланка зернопродуктового підкомплексу – зернове господарство. В Україні провідними культурами є озима пшениця, озиме жито, озимий і ярий ячмінь, кукурудза, овес, просо, гречка, рис, горох, вика, люпин, соя. Підприємства галузі розміщені у всіх великих, середніх та малих містах і зорієнтовані як на сировину так і на споживача. Найбільші обсяги виробництва у 2015 році хліба та виробів хлібобулочних, нетривалого зберігання – в Дніпропетровській, Київській, Харківській областях; борошна – Харківській, Дніпропетровській, Київській, Сумській, Черкаській. Молочна промисловість виробляє масло, сир, молочні консерви, сухе, жирне і знежирене

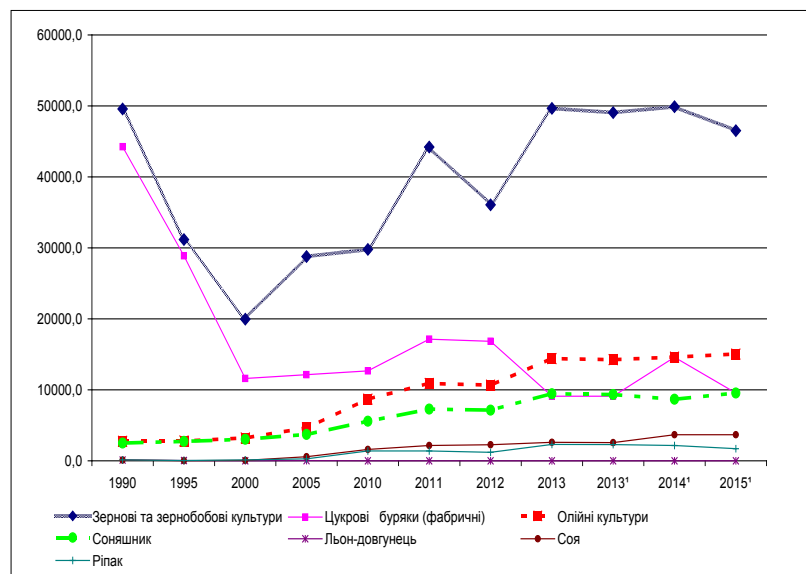

Рис. 3. Виробництво сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах України, тис. тонн

Таблиця 1

Основні показники роботи підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2010, 2013 та 2015 рр.

Показники	2010 р.	2013 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2010 р.	2015 р. у % до 2013 р.
Кількість підприємств		6407	5502	-	85,9
Обсяг реалізованої промислової продукції					
млн. грн	192154,1	261783,7	398023,2	207,1	152,0
у відсотках до загального обсягу у промисловості	18,0	19,3	22,4	124,4	116,1
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах)					
млн. грн	8297	15275	13548	163,3	88,7
у відсотках до загального обсягу у промисловості	14,2	14,5	15,5	109,2	106,9
Основні засоби (у фактичних цінах, на кінець року), млн. грн	81778	116776	136201	166,5	116,6
Ступінь зносу основних засобів, відсотків	45,7	48,5	47,5	103,9	97,9
Середньооблікова кількість штатних працівників					
тис. осіб	387	362	290	74,9	80,1
у відсотках до загальної кількості працівників у промисловості	13,6	13,5	14,2	104,4	105,2
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, грн	2137	3110	4184	195,8	134,5

молоко. Підприємства, які спеціалізуються на випуску фасованого молока, сметани, вершків, розміщені переважно в містах, а виробництво масла, сиру, консервованого молока має сировинну орієнтацію. Виробництво молока рідкого обробленого (пастеризованого, стерилізованого, гомогенізованого, топленого, пептизованого) – Вінницька, Житомирська, Київська. На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв приріст продукції становив 3,9 %, зокрема, у виробництві м'яса та м'ясних продуктів – 4,2 %, олії та тваринних жирів – 16,2 %, цукру – 36,2 %. При цьому випуск продукції зменшився у переробленні та консервуванні фруктів і овочів на 2,6 %, молочних продуктів – на 2 %, продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, хліба, хлібобулочних і борошняних виробів – на 2,8%. У структурі обсягів реалізованої промислової продукції харчових виробів, напоїв і тютюну в Україні найбільша частка припадає на: виробництво молочних виробів (близько 17 %), м'ясних (близько 13 %), хліба і хлібобулочних виробів (близько 5 %), олії та тваринних жирів (понад 4 %). У 2016р. вироблено 59,4 тис. т м'яса свіжого чи охолодженого великої рогатої худоби, 256 тис. т м'яса свіжого чи охолодженого свиней, 746 тис. т м'яса птиці, 233 тис. т виробів ковбасних, 136 тис. т овочів консервованих натуральних, 24 тис. т овочів (крім картоплі), фруктів, горіхів, грибів, 4,4 млн. т олії соняшникової нерафінованої, 926 тис. т молока рідкого обробленого (пастеризованого, стерилізованого, гомогенізованого, топленого, пептизованого), 101 тис. т масла вершкового, 69,6 тис. т сиру свіжого неферментованого, 2 млн. т цукру білого кристалічного бурякового [2].

Проте існує низка проблем які не сприяють розвитку харчової промисловості:

- висока собівартість продуктів харчування, яка не дозволяє значній частині населення вживати продукти тваринного походження;

- обмежений асортимент продукції, низька технологія виробництва, неяскрава упаковка дозволила заповнити вітчизняний ринок товарами іноземного походження, часто дешевими і сумнівної якості;

- значна частина великих підприємств промисловості або зовсім зупинилася, або опинилася на межі банкрутства; що веде до зростання витратності виробництва, кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств харчової промисловості;

- деякі підприємства через відсутній державний нагляд за якістю продукції випускають та постачають на ринок товар, який може загрожувати життю людей.

Проблемами галузей, які переробляють продукцію сільськогосподарства, є недостатні виробничі потужності для окремих видів сировини. Тому часто вирощену в сільському господарстві продукцію експортують, а вироблені з неї товари знову ввозять в Україну. Вивозять за

кордон сільськогосподарську сировину інколи і через високу собівартість виробництва на підприємствах, що мають застаріле обладнання. З іншого боку, галузь найбільш модернізована і реконструйована порівняно з іншими, а тому швидкими темпами розвивається. У результаті виникають і певні проблеми з реалізацією великих обсягів продукції.

Відтворення і прискорений розвиток харчової промисловості є важливою перед умовою подолання кризових явищ в економіці країни і потребує застосування спрямованої на це науково обґрунтованої цінової, податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної та інноваційної політики [3]. Це має стати: поліпшення якісних показників сільськогосподарської сировини, яка використовується у виробництві продуктів харчування, використання нетрадиційних видів сировини, харчових добавок та ін.; максимальне зменшення залежності від імпортичних сировинних ресурсів (насамперед таро-пакувальних матеріалів); забезпечення комплексної переробки сировини та мінімізація її витрат.

Висновки. Харчова промисловість об'єднує десятки галузей, що виробляють продукти харчування. Саме від стану агропромислового комплексу безпосередньо залежить рівень продовольчої безпеки України. Необхідність забезпечення продовольчої безпеки вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. Негайним є забезпечення правових та інституційних передумов впровадження системи іпотечного кредитування з метою забезпечення удосконалення механізмів захисту внутрішнього ринку відповідно до вимог багатосторонньої міжнародної торговельної системи. Слід враховувати й гармонізацію системи сертифікації та стандартизації з міжнародними вимогами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рябуха М. С. Конкуренція як категорія ринкових відносин і конкурентоспроможність як предмет наукових досліджень / М.С. Рябуха М. С., А.Є. Цицоріна // Вісник ХНАУ. Серія: економіка АПК і природокористування. – Харків: ХНАУ. – 2007. – №. 6. – С. 96-100.
2. Збірник «Промисловість України». Державна служба статистики України. – К. 2015 р. – 382 с.
3. Економічні проблеми розвитку харчової промисловості України та її регіонів: Автореф. дис. дра екон. наук: 08.10.01 / Людмила Вікторівна Дейнеко; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2000.
4. Красноруцкий А.А. Пути гармонизации интересов субъектов внутреннего рынка агропродовольственной продукции / А.А. Красноруцкий // Никоновские чтения. – 2009. – №. 14.
5. Антощенко В.В. Формування ринку молока на основі коопераційно-інтеграційних відносин / В.В. Антощенко // Економічний дискурс. – 2016. – С. 29.